

Eduard Feliu, primer traductor d'una novel·la hebrea moderna al català

Joan FERRER,¹ *Pere CASANELLAS*²

1. Universitat de Girona
2. Corpus Biblicum Catalanicum

Rebut: 21.01.2013 — Acceptat: 24.04.2013

Resum. Eduard Feliu va ser el primer traductor d'una novel·la hebrea moderna al català, *El meu Mikhael*, d'Amos Oz, publicada l'any 1973, i així va encetar la traducció de literatura hebrea moderna al català. En aquest article, després de presentar la tasca de traducció de literatura moderna hebrea d'Eduard Feliu, s'analitza, com a mostra, el primer capítol de la seva traducció d'*El meu Mikhael* i es posen en relleu les diferents tècniques de traducció que hi fa servir, de manera que en resulta un text d'un to literari elevat i amb un lèxic ric i precís.

Paraules clau: literatura hebrea moderna, novel·la, Amos Oz, Eduard Feliu, traduccions, traductologia

Eduard Feliu, the first translator of a modern Hebrew novel to Catalan

Abstract. Eduard Feliu was the first person to translate a modern Hebrew novel to Catalan. The novel in question was *My Michael* by Amos Oz, and the Catalan translation, *El meu Mikhael*, was published in 1973. That was how the practice of

Correspondència: Joan Ferrer i Costa. Universitat de Girona. Facultat de Lletres. Plaça Ferrater, 1. E-17071 Girona. UE. A/e: joan.ferrer@udg.edu.

translating modern Hebrew literature to Catalan began. After introducing Eduard Feliu's activity in the field of modern Hebrew literature translation, this article analyses the first chapter of his translation of *My Michael*, as a sample of his work, and highlights the different translation techniques he used to produce a text with a high literary tone and a rich, precise vocabulary.

Keywords: modern Hebrew literature, novel, Amos Oz, Eduard Feliu, translations, translation studies

1. El primer traductor de l'hebreu modern

El primer traductor de l'hebreu modern al català va ser Eduard Feliu (Sant Feliu de Llobregat, 1938 - Barcelona, 2009). La primera novel·la traduïda va ser *El meu Mikhael* (מיכאל שלי) d'Amos Oz, publicada en primera edició l'any 1973 per Edicions Proa de Barcelona (número 166 de la «Biblioteca a Tot Vent»),¹ dirigida aleshores per Joan Oliver, que signava la seva obra poètica amb el nom de Pere Quart. L'obra fou una novetat absoluta en el context literari de l'Estat espanyol, fins a l'extrem que Joan Oliver va fer traduir la versió catalana d'Eduard Feliu al castellà per Ramon Planas i la publicà.²

Amb aquesta novel·la Eduard Feliu encetava les traduccions literàries de prosa en llengua hebrea moderna al català. Ell també va ser l'autor de la primera traducció de poesia i de contes infantils.³

1. Cal notar que l'any 2010, després del traspàs d'Eduard Feliu, Edicions La Magrana de Barcelona ha publicat una reedició de la traducció d'Eduard Feliu de 1973 que és objecte d'aquest estudi.

2. *Mi marido Mikhael*, Barcelona, Aymà, 1974. Eduard Feliu ens va expressar en diverses ocasions el seu disgust per aquest fet. Literalment ens deia: «va ser una enredada d'en Joan Oliver, que ho va fer sense dir-me'n res». Aquesta novel·la va ser traduïda de nou al castellà directament de l'hebreu per la professora de la Universitat Complutense Raquel García Lozano l'any 2005: *Mi querido Mijael*, Madrid, Siruela.

3. Es tracta de Yehuda AMIHAI, *Antologia*, Barcelona, Proa, 1972, i de Lea GOLDBERG, *Els meus amics del carrer Arnon*, Barcelona, Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 1979. Amb anterioritat havia publicat la traducció d'un conte de Shmuel Yosef AGNON, «El mocador», *El Pont*, núm. 38 (desembre 1969), p. 30-40. La bibliografia d'Eduard Feliu es troba en «Bibliografia d'Eduard Feliu i Mabres», *Tamid*, 8 (2012), p. 33-41; el primer apartat està dedicat a la «Literatura hebrea contemporània». Es troba una bona síntesi de la seva tasca de traductor en l'article de Ronald PUPPO, «Feliu i Mabres, Eduard», en M. BACARDÍ i P. GODAYOL (dir.), *Diccionari de la traducció catalana*, Barcelona, Eumo, 2011, p. 201-202.

El llibre conté una presentació d'Amos Oz per als lectors catalans: «L'obra i l'autor», signada pel traductor Eduard Feliu. Aquestes ratlles eren absolutament necessàries perquè en aquell moment era impossible que ningú tingués notícia d'Amos Oz —nom de ploma d'Amos Klausner—, nascut a Jerusalem l'any 1939 i que abans de la publicació d'*El meu Mikhael* (1968) sols havia publicat un recull de contes (*Arçot ha-tan* ['Terres del xacal'], 1966) i la primera novel·la (*Maqom aher* ['Un altre lloc'], 1966). *El meu Mikhael* va ser l'obra que l'impulsà a la fama literària mundial.⁴

Alguns detalls de la fina presentació del llibre per part del traductor ens mostren que Eduard Feliu era un lector molt precís de l'obra que traduïa:

[...] l'obra d'Amos Oz representa a meravella la tendència antièpica de la generació jove en la literatura hebrea moderna i s'arreglera al costat de Y. Amihai i d'A. Yehoshua. Ara ja, res de combats guerrers. Res de suors redemptores. Res de fets extraordinaris. I tampoc —i en això la tendència ultrapassa el marc estret de la literatura hebrea— gens d'erotisme, cap intriga, ni un mal assassinat, ni mica d'abrivada política personal o de truculència que et deixi l'ànim en suspens. I tanmateix, a través de totes les coses intranscendents que fan la vida de cada dia, l'autor, que ha heretat dels mestres de la renaixença hebrea, tot i l'abisme que l'en separa, l'emoció per la troballa estètica i l'amor per l'idioma rediviu, ens descriu amb un domini extraordinari de l'art de narrar i amb una força d'introspecció psicològica d'allò més remarcable, l'esllanguiment a què ha pervingut en alguns l'ideal polític i social dels pioners que aixecaren l'Estat d'Israel. D'aquí el crit escandalitzat o l'aplaudiment entusiasta que ha suscitat. Els socialistes revolucionaris d'uns anys enrere, la generació dels pares dels protagonistes, mostren en la novel·la d'Oz —i vet aquí el quid de la denúncia— un desig massa abassegador de «situar-se» en la vida, de menar una existència com abans. Es basquegen per la carrera del fill i pel prestigi que els pot dur, bescanten la vida dels quibuts, enyoren la tradició. Volen aconseguir, tot just al llindar de l'ideal sionista acomplert, tot just a les portes del somni fet realitat, allò que el trasplantament a Israel havia impedit d'assolir. L'ideal petitburgès rebrota, l'embraviment revolucionari es desbrava.

4. És interessant notar que la novel·la objecte del nostre estudi va ser publicada en anglès (*My Michael*, 1972) sols l'any anterior a la publicació catalana. Tenim la certesa que Eduard Feliu no va tenir cap altra traducció al davant en el moment que va fer la seva versió catalana de la novel·la d'Amos Oz. Vegeu la interessant síntesi sobre l'obra d'Amos Oz d'Avraham BALABAN, «Oz, Amos». Cal afegir-hi la interessant tesi doctoral de Ziva AVRAN, *Le style d'Amos Oz*.

En un nivell més aparent *EL MEU MIKHAEL* és la història d'un matrimoni jove (ell professor de geologia, ella exestudianta de literatura) bastit damunt la incomprensió. Hi veiem la diferència d'actituds entre generacions, però en una confrontació que no oposa pares i fills, sinó un fill (seriosament obsedit per la seva carrera de geòleg) que representa amb la seva actitud la mentalitat del pare, i la dona d'aquest fill, que per un constant somieig cerca la satisfacció del desig d'afranquiment, àdhuc d'aventura, reclòs en una vida monòtona de mestressa de casa decebuda en les seves aspiracions, ofegada pel trast esdevingut rutina insuportable. Per a Hanna, la protagonista, descrita amb una acuitat extraordinària, la guerra de la Independència fou un desastre personal. L'adolescència —en el seu encís i els seus atractius de noia— malmesa per sempre. L'amenaça àrab representa, de fet, l'única sortida que li resta, l'únic motor que la fa vibrar en els replecs de l'ànima. Tem una venjança, però alhora l'espera, la desitja. Bé que el conflicte amb els àrabs només hi és insinuat, l'angoixa traspua en els somnis, i l'angoixa de Hanna és en certa manera la del país. Els àrabs apareixen en aquesta obra, per dir-ho així, al caire de la consciència jueva. No es tracta d'una novel·la política; però la història política del país s'hi trasllueix il·luminada de dins estant [p. 5-6].⁵

Aquesta pàgina de presentació —que és una lectura essencial de l'obra— mostra al lector l'estil literari en què es descabdellarà la traducció: és l'estil de tota l'obra erudita i de traducció d'Eduard Feliu.

5. És molt interessant comparar la presentació d'Eduard Feliu amb la síntesi de l'obra primerenca d'Amos Oz feta per Balaban, un dels millors especialistes israelians en l'estudi de l'obra del novel·lista: «The stories are constructed as concentric circles, focusing on a psychological conflict, a psychic drama. That drama, the struggle between the ego and its shadow, is typically the kernel of the story. Around this inner ring the narrative builds a family drama, which is a projection of the tensions within the psychic drama. Wider circles radiating from this dramatic center are society, landscape (the kibbutz and the jackals around it), and politics (the tensions with the Arabs). The outermost sphere is the divine one, manifesting the same contending forces found within the psychic drama. Although the religious element in Oz's work is usually camouflaged, it is one of its most important themes. Tensions between the different psychic forces are reflected in the struggle between the dull, humdrum, secure existence within society's borders and the vibrant, alluring, and destructive experiences that lie beyond those borders. These conflicts are manifest in Oz's subsequent work in the struggle between light and darkness, life and death, God and Satan, mind and body, man and woman, Jews and Arabs, culture and nature.» («Oz, Amos», p. 555). És sorprenent la coincidència en els grans temes que presenta Feliu en la seva nota a la traducció de la novel·la.

El traductor català, lector assidu de Ramon Llull, de Josep Carner i de Salvador Espriu, té un concepte de llengua literària catalana que coincideix, d'alguna manera, amb la manera d'aquests grans escriptors: el to literari és molt elevat i el lèxic extremament refinat i precís. Observem en el fragment que hem transcrit del pròleg: *abrivada* 'embranzida impetuosa, furient'; *l'abisme que l'en separa* (cal notar l'insòlit *l'en*: separa l'autor dels mestres de la renaixença hebrea); *rediviu* 'que torna a viure'; *pervingut* 'arribat'; *abassegador* 'absorbent, acaparador'; *basquejar-se* 'tenir ànsia'; *bescantar* 'parlar malament'; *al lllindar de* 'a la porta de'; *esllanguiment* 'condició d'haver perdut la grossor, prim, esprimatxat'; *embraviment* 'bravura, valentia, agressivitat'; *desbravar* 'perdre la bravesa o valentia davant del perill'; *obsedit* 'que té en l'esperit una idea fixa o una preocupació insistent'; *somieig* 'acció de somiar, de somiar despert, de deixar anar els pensaments a l'atzar'; *afranquiment* 'alliberament'; *trast* 'feines de la casa'; *acuitat* 'agudesas'; *traspuar* 'deixar-se entreveure per indicis'; *al caire de* 'al límit de'. Es tracta, per dir-ho a la manera de Fabra, d'una llengua «infinítament apta» i, amb Espriu, «neta i noble, culta, rica i lliure». Eduard Feliu va apostar al llarg de la seva obra sempre per aquest model de llengua, que és el que va oferir en aquesta traducció de l'hebreu.

Eduard Feliu va estudiar de manera autodidacta l'hebreu —a la sala de lectura de l'Ateneu Barcelonès— a partir de l'any 1958, quan era un jove de vint anys que, per causa de les circumstàncies socials i familiars —el seu pare morí quan ell tenia catorze anys—, no havia pogut accedir als estudis universitaris. Al monestir de Montserrat, on va viure com a novici entre 1964 i 1967, va continuar l'estudi de l'hebreu bíblic sota el guiatge del pare Guiu Camps, gran erudit i traductor de la Bíblia. L'any 1967, en què deixà Montserrat, colpit per una admiració pregona per la història del poble jueu, que havia sabut crear un Estat propi —anhel que ell sentia per als catalans—, anà a Israel. Hi passà quatre anys, fins al 1971. Els primers temps visqué en un quibuts de Galilea. Allí conegué la seva futura esposa, una noia francesa de família jueva —Françoise Samuel-Lajeunesse—, amb qui es casà a Jerusalem l'any 1968.

Eduard Feliu ingressà com a estudiant més gran de vint-i-cinc anys a la Universitat Hebrea de Jerusalem, on, durant tres anys —però sense poder-hi acabar els estudis—, va seguir cursos de lingüística hebrea i va adquirir una gran familiaritat amb la llengua hebrea actual, que va mantenir al llarg de la seva vida.

2. El primer capítol d'*El meu Mikhael*

La traducció catalana d'*El meu Mikhael* és de gran interès perquè obria les lletres catalanes a un món que fins aleshores era inconegut. Les notes que oferim a continuació són sols una mostra de l'estil i la manera d'Eduard Feliu com a traductor —el primer— de la llengua hebrea contemporània al català. Limitem la nostra anàlisi a una lectura minuciosa del capítol primer de la novel·la, que tot seguit presentem de forma sinòptica.

La primera columna per l'esquerra conté el text hebreu segons l'edició publicada per Am Oved Publishers Tel-Aviv (impressió del 1988). La columna central porta el text de la primera edició catalana, de 1973, de la traducció d'Eduard Feliu. En la tercera columna hi ha una traducció literal feta per nosaltres amb l'objectiu que les persones no especialistes en hebreu puguin valorar la qualitat del text de Feliu en relació amb la literalitat del text original; les característiques d'aquesta traducció s'expliquen més avall, en l'apartat 3.⁶

TEXT HEBREU	TRADUCCIÓ D'EDUARD FELIU	TRADUCCIÓ LITERAL
ירושלים, ינואר 1960		Jerusalem, gener del 1960 ⁷
א	1	1
אני כותבת כבר מתו. אני כותבת מפני שבהיותי ילדה היה בי הרבה כוח לאהוב ועכשיו כוחי לאהוב הולך למות. אינני רוצה למות.	[1] Escric perquè ja són mortes les persones que esti- mava. Escric perquè quan era noia tenia la força d'estimar, però ara aquesta força es mor. I jo no vull morir.	Jo escric perquè les persones que estimava ja han mort. Jo escric perquè quan era nena hi havia en mi molta força per a estimar i ara la meva força per a estimar va a morir. Jo no vull morir.

6. Per facilitar la localització dels exemples adduïts, hem numerat els paràgrafs de la traducció d'Eduard Feliu amb xifres entre claudàtors.

7. Pensem que l'editor —aleshores Joan Oliver, director de la «Biblioteca a Tot Vent», d'Edicions Proa— va eliminar l'epígraf per evitar de donar la sensació que es tractava d'un text ja vell. Recordem que l'original hebreu es va publicar l'any 1968 i que la traducció catalana és de l'any 1973. La manca d'aquest epígraf, però, té conseqüències greus des del punt de vista estructural per a la interpretació de la novel·la, ja que impedeix que el lector tingui accés a una dada fonamental que l'autor fa saber des de la primera ratlla: això és que la protagonista escriu a principi del 1960; tot seguit diu que té trenta anys i que en fa deu que és casada. De manera que l'acció se situa en un moment de l'any 1949 —poc després de la proclamació de l'Estat d'Israel (1948)—, quan Hanna té just dinou anys, en el moment en què va conèixer Mikhael, que esdevindrà el seu marit al cap d'uns pocs mesos.

אני אשה נשואה בת שלושים שנה. בעלי הוא הדוקטור מיכאל גונן, גיאולוג, איש נוח. אני טרה־סאנטה לפני עשר שנים. הייתי סטודנטית מחוץ למנין באוניברסיטה העברית, בימים שבהם עדיין נערכו הרצאות בבנין טרה־סאנטה.

כך נפגשנו:

ביום־חורף בתשע בבוקר מעדתי במדרגות. צעיר זר אחז במרפקי. ידו היתה חזקה ומתאפקת. ראיתי אצבעות קצרות, אצבעות שטוחות־צפורן, אצבעות חירות אשר על פרקיהן צמחה פלומת שער שחור. הוא הזדרז להפסיק את נפילתי. אני נשענתי על זרועו עד שחלף הכאב. הייתי מבולבלת מפני שמשפיל הוא למעוד פתאום בנוכחות אנשים זרים: עינים חוקרות בולשות וחיוכים בלתי־נקיים. והייתי נבוכה מפני שכף־ידו של הצעיר הזר היתה רחבה וחמה. כאשר תמך בי הרגשתי בחום אצבעותיו מבעד לשרוול שמלת־הצמר הכחולה שסרגה לי אמי. חורף היה בירושלים.

הוא ביקש לדעת, האם נפגעתי.

[2] Tinc trenta anys i sóc casada. El meu marit és el doctor Mikhael Gonen, geòleg, un bon home. Me l'estimava. Ens vam conèixer deu anys enrere a l'edifici Terra Sancta. Jo feia el primer curs a la Universitat Hebrea. En aquell temps les lliçons es feien encara a l'edifici Terra Sancta.

[3] Ens vam conèixer així:

[4] Un dia d'hivern, a les nou del matí, vaig ensopegar baixant les escales. Un jove desconegut em va agafar pel braç. La mà era forta i m'aguantà amb fermesa. Li vaig veure els dits, curts i amb ungles planes, dits pà·llids amb pèl negre entre els artells. Corregué a aturar-me abans que no caigués. Em vaig recolzar en el seu braç fins que em va passar el mal. Em sentia d'allò més torbada, perquè és una mica humiliant d'ensopegar sobtadament davant de forasters: ulls que exploren i escorcollen, mitges rialles malicioses. Estava tota confosa de sentir damunt meu la mà ampla i calenta d'aquell jove desconegut. Mentre m'aguantava sentia l'escalfor dels seus dits damunt la màniga del vestit de llana blau fet per la meva mare. L'hivern havia arribat ja a Jerusalem.

[5] Em va preguntar si m'havia fet mal. I jo li vaig dir

Jo sóc una dona casada de trenta anys. El meu marit és el doctor Mikhael Gonen, geòleg, un home afable. Jo l'estimava. Ens vam conèixer a l'edifici Terra Santa fa deu anys. Era estudianta oient⁸ a la Universitat Hebrea. En els dies en què encara es feien lliçons a l'edifici Terra Santa.

Així ens vam conèixer:

En un dia d'hivern a les nou del matí; vaig ensopegar a les escales. Un jove desconegut va agafar el meu colze. La seva mà era forta i resistí. Vaig veure uns dits curts, plans d'ungla, dits pà·llids, sobre els artells dels quals creixia borriçol de pèl negre. Ell s'apressà a aturar la meua caiguda. Jo vaig recolzar-me sobre el seu braç fins que va passar el dolor. Estava confosa perquè humilia ensopegar de sobte a la presència de persones forasters: ulls recercadors investigadors i somriures no nets. I estava perplexa perquè el palmell de la mà del jove desconegut era ample i calent. Quan em sostingué/sostenia vaig sentir / sentia la calor dels seus dits a través de la màniga del vestit de llana blau que havia teixit per a mi la meua mare. Era hivern a Jerusalem.

Em va demanar de saber si m'havia fet mal.

8. Literalment: «de fora del còmput». La versió d'E. F. resulta un xic estranya.

אני אמרתי כי אולי
נקעתי קרסול.
הוא העיר שהמלה
קרסול יפה בעיניו. וחייך.
חיוכו היה מבויש ומבייש.
אני הסמקתי. גם לא
סירבתי לו כאשר ביקש
רשות ללוותני אל המזנון
שבקומת־הקרקע. רגלי
הכאיבה. בנין טרה־סאנטה
הוא מנזר נוצרי שהושאל
לאוניברסיטה העברית
לאחר שנחסמה הדרך אל
הבנינים בהר־הצופים.
זהו בנין קר: המסדרונות
רחבים וגבוהים. הייתי
מפוזרת בלכתי אחרי
הצעיר הזר שתמך בי. נעים
היה לי לציית לקולו. אני
לא יכולתי לנעוץ בו מבט
ולחקור את פניו. דימיתי
לראות כי פניו מוארכים,
רזים וכהים.

הוא אמר:
”עכשיו נשב.”

אנחנו ישבנו בלי
להביט זה בזה. הוא לא
שאל לרצוני כי אם הזמין
על דעת עצמו שני ספלי
קפה. את אבי המנוח
אהבתי יותר מכל איש אחר
בעולם. כאשר הסב מפרי
החדש את ראשו ראיתי כי
שערו גזוז בתבנית נמרצת
וכי גילווחו אינו אחיד.
בעיקר מתחת לסנטרו
נראו זיפים כהים. אינני
יודעת מדוע היה פרט זה
חשוב בעיני, חשוב דוקא
לטובתו. חיבבתי את חיוכו
ואת אצבעותיו ששיחקו

que potser se m'havia revinclat
el turmell.

[6] Em digué que sempre
li havia agradat la paraula
«turmell». I somrigué. Tenia un
somriure alhora tímid i insolent.
Em vaig tornar vermella.
Però en oferir-se a acompanyar-me
al cafè que hi havia al pis de
baix no vaig refusar. El peu em
feia mal. L'edifici Terra Sancta
és un convent cristià que fou
llogat a la Universitat Hebrea
llavors que la carretera del
mont Scopus restà tallada. És
un edifici fred. Els corredors
són alts i amples. Vaig seguir
distretament el jove foraster en
qui em recolzava. M'era molt
grat d'obeir la seva veu. Però
no era capaç de mirar-lo de fit a
fit. Pressentia que tenia la cara
allargada, prima i fosca.

[7] —Asseguem-nos —di-
gué.

[8] Ens assegüérem sense
mirar-nos. No em preguntà
què volia prendre, sinó que
demanà per pròpia iniciativa
dues tasses de cafè. (M'estimava
el meu difunt pare més que cap
altre home al món, jo). Quan
la meva nova coneixença girà
el cap vaig veure que duia els
cabells extremadament arranats
i que anava mal afaitat. Es veien
uns quants pèls negres sota
el mentó. No sé per què em
semblà important aquest detall,
car hi guanyava. M'agradava el
somriure que tenia i els dits, que

Jo vaig dir que potser m'ha-
via desllorigat el turmell.

Ell va fer notar que la paraula
turmell li agradava. I va som-
riure. El seu somriure era aver-
gonyit i avergonyidor. Jo em
vaig enrojolar. Tampoc no vaig
refusar-lo quan em va demanar
permís per acompanyar-me al
bar, que era a la planta baixa. El
peu em feia mal. L'edifici Terra
Santa és un monestir cristià que
va ser deixat a la Universitat
Hebrea després que va ser
bloquejat el camí als edificis de
Har ha-Tsofim. Aquest és un
edifici fred. Els passadissos són
amples i alts. Vaig estar distreta
mentre anava darrere del jove
desconegut que em sostenia.
M'era agradable obeir la seva
veu. Jo no podia clavar-li una
mirada i investigar la seva cara.
M'afigurava veure que la seva
cara era allargada, prima i fosca.

Ell digué:

—Ara seguem.

Nosaltres vam seure sense
mirar l'un a l'altre. Ell no
preguntà el meu desig sinó que
va demanar per pròpia iniciativa
dues tasses de cafè. Al meu pare
difunt estimava més que tot
altre home en el món. Quan va
girar el meu nou conegut el seu
cap vaig veure que el seu cabell
era tallat en una forma completa
i que la seva afaitada no era
uniforme. Sobretot sota el seu
mentó es veien pèls de la barba
foscos. Jo no sé per què va ser
aquest detall important als meus
ulls, important precisament

בכפית כאילו יש להן חיים של עצמן ואינן תלויות בו. והכפית אוהבת את אחיות. אצבע שלי רצתה חלושות לגעת בו מתחת לסנטרו, במקום שבו היה גילווח פגום והזיפים ביצבצו.

מיכאל גונן שמו. הוא תלמיד השנה השלישית בחוג לגיאולוגיה. הוא נולד ומתגורר בחולון. "קר בירושלים שלך."

"ירושלים שלי? מנין נודע לך שאני ירושלמית?"
הו, הוא מבקש סליחה אם טעה הפעם, אבל אין הוא סבור שטעה. הוא למד כבר להבחין בירושלמים ובירושלמיות במבט ראשון. אמר, והביט בפעם הראשונה אל תוך עיניו. עיניו היו אפורות. אני ראיתי בהן גץ של צחוק, אך לא גץ עליו. אמרתי לו כי אכן הצליח הפעם בניחושו. באמת ירושלמית אני.

"ניחוש? הו, לא." הוא מעמיד פני נעלב וקצות שפתיו מצטחקות: לא, לא היה זה ניחוש. הוא ראה בי שאני ירושלמית. ראה? האם גם זאת מלמדים בחוג לגיאולוגיה? לא, כמובן שלא. זאת למד

joguinejaven amb la cullereta com si tinguessin vida pròpia. Hauríeu dit que la cullereta n'estava tota contenta. El meu dit tenia ja el desfici de tocar-li aquella part de sota el mentó mal afaitada on brostaven uns quants pèls.

[9] Es deia Mikhael Gonen i feia el tercer curs de geologia. Havia nascut i vivia a Holon.
[10] —Fa fred aquí, a la teva Jerusalem.

[11] —La meva Jerusalem? Com saps que sóc de Jerusalem?
[12] Em digué que li sabia greu que no fos així; amb tot, no estava cert d'haver-se equivocat. Havia après a conèixer els qui érem de Jerusalem al primer cop d'ull. I tot parlant em mirà als ulls per primera vegada. Els seus eren grisos. Hi vaig veure l'espurna d'un somriure, però d'un somriure malenconiós. Li vaig dir que ho havia endevinat. Jo era realment de Jerusalem.

[13] —Endevinat? Oh, no.
[14] Va fer semblant d'ofendre's; les puntes dels llavis somreien: no, no era que ho hagués endevinat per casualitat, sinó que havia vist de seguida que jo era de Jerusalem. Vist? És que els ho ensenyaven al

per al seu bé. Em va agradar / m'agradava el seu somriure i els seus dits, que jugaven amb la cullereta com si tinguessin vida per si mateixos i no pengessin d'ell. I a la cullereta li agradava llur agafada. El meu dit desitjava feblement tocar-li a sota del seu mentó, en el lloc en el qual la seva afaitada era defectuosa i els pèls de la barba brotaven.

Es deia Mikhael Gonen. Era estudiant del tercer curs del Departament de Geologia. Ell havia nascut i vivia a Holon.
—Fa fred a la teva Jerusalem.

—La meva Jerusalem? D'on [ha estat] conegut per tu que jo sóc de Jerusalem?
Oh, ell demana perdó si s'ha equivocat aquesta vegada, però no creu que s'hagi equivocat. Ell ja ha après a diferenciar els de Jerusalem i les de Jerusalem a la primera mirada. [Ho] va dir, i va mirar per primera vegada dins els meus ulls. Els seus ulls eren grisos. Jo hi vaig veure una espurna de riialla, però no una espurna alegre. Li vaig dir que realment havia tingut èxit aquesta vegada en la seva suposició. De veritat jo era de Jerusalem.

—Suposició? Oh, no. Ell va fer semblant que s'ofenia i els extrems dels seus llavis somrigueren/somreien: no, no havia estat això una suposició. Ell havia vist en mi que jo era de Jerusalem. Havia vist? És que també això ho

דוקא מן החתולים. מן החתולים? ! כן. הוא אוהב להסתכל בחתולים. לעולם לא יתידד חתול עם מי שאיננו מסוגל לאהוב אותו. החתולים אינם טועים בבני־אדם.

”אתה בחור שמח”, אמרתי אני בשמחה. צחקתי אליו וצחקתי הסגיר.

אחר־כך הזמין אותי מיכאל גונן להצטרף אליו ולעלות עמו לקומה השלישית של טרה־סאנטה, שם יציגו עכשיו סרטונים מדעיים על ים־המלח ועל הערבה.

כשעלינו במדרגות ועברנו במקום שבו מעדתי לפני־כן, חזר מיכאל וחיבק את מרפקי בכפו החמה. כאילו מדרגה זו מועדת לתקלות. מעבד לצמר הכחול חשתי בחמש אצבעותיו כל אחת בפני עצמה. הוא השתעל שיעול יבש, ואז הבטתי בו. הוא הבחין במבטי ופניו האדימו. אפילו אזניו האדימו. בחלונות הכה הגשם. מיכאל אמר:

”איזה גשם שוטף.”

departament de geologia?⁹ No, és clar que no. Ho havia après dels gats. Dels gats? Sí. Li agradava qui-sap-lo d'observar els gats. Els gats no es fan mai amics del qui no els estima. Els gats no s'equivoquen en qüestió de persones.

[15] —Ja veig que ets mena alegre —vaig fer tota festiva. Vaig riure i el riure em va traïr.

[16] Després en Mikhael Gonen em demanà que l'acompanyés fins al tercer pis, on projectarien al cap d'una estona pel·lícules científiques sobre la mar Morta i l'Arava.

[17] En pujar les escales i passar per l'indret on m'havia torçat el peu, m'agafà de nou el colze amb la mà calenta. Com si aquell esglaó estigués sempre a punt de causar un accident. A través de la llana blava li sentia els cinc dits. Estossegà. Me'l vaig mirar. Ell també em donà una ullada i s'enrojolà. Es tornà vermell fins a les orelles. La pluja espetegava contra els vidres de les finestres.

[18] —Quin xàfec! —féu en Mikhael.

ensenyaven en el Departament de Geologia? No, naturalment que no. Això ho havia après precisament dels gats. Dels gats?! Sí. Li agradava mirar els gats. Mai no es farà amic un gat amb qui no és capaç d'estimar-lo. Els gats mai no s'equivoquen amb les persones.

—Tu ets un jove alegre —vaig dir amb alegria. Vaig riure a ell i la meva rialla em va descobrir.

Després em va invitar en Mikhael Gonen a unir-me amb ell i pujar amb ell al tercer pis del Terra Santa; allà projectarien ara curmetratges científics sobre el mar Mort i sobre l'Aràbia.

Quan pujàvem les escales i vam passar pel lloc on havia ensopegat abans, Mikhael va abraçar de nou el meu colze amb el seu palmell calent. Com si aquest graó fos propens a les fallades. A través de la llana blava vaig sentir / sentia els seus cinc dits cadascun per si mateix. Ell va tossir [amb] una tos seca i llavors el vaig mirar. Ell va percebre la meua mirada i la seva cara s'enrojolà. Fins i tot les seves orelles s'enrojolaren. A les finestres [hi] picava la pluja. Mikhael va dir:

—Quina pluja incessant.

9. En la reedició de 2010: «Departament de Geologia», amb majúscules inicials (no hem trobat cap altra diferència entre les dues edicions en aquest primer capítol).

”גשם שוטף”, הסכמתי
 עמו בקול נלהב, כמו
 התברר פתאום מתוך דבריו
 כי קרובי־משפחה אנחנו.

[19] —Un bon xàfec; sí
 —vaig convenir entusiàsti-
 cament, com si tot parlant
 hagués descobert que érem
 parents. En Mikhael titubà. I
 afegí:

מיכאל היסס. אחר־כך
 הוסיף:

”כבר השכם בבוקר
 ראיתי ערפל ורוח חזקה
 נשבה”.

”בירושלים שלי החורף
 הוא חורף”, אמרתי אני
 בעליצות. והטעמתי:
 ירושלים שלי, מפני
 שרציתי להזכיר לו את
 דבריו הראשונים. רציתי
 שידבר עוד. אבל הוא לא
 מצא תשובה מפני שאין
 הוא איש שנון. לכן חזר
 וחייך. ביום של גשם
 בירושלים בבנין טרה־
 סאנטא על המדרגות שבין
 הקומה השניה לבין הקומה
 השלישית. לא שכחתי.

[20] —Aquest matí ja he
 vist que hi havia boira i que feia
 un vent molt fort.

[21] —A la meva Jerusalem,
 l'hivern és hivern —vaig ex-
 clamar tota radiant d'alegria i
 remarcant «la meva Jerusalem»
 per recordar-li les paraules
 d'abans. Tenia ganes de fer-
 lo parlar. Però no trobà cap
 resposta. No era persona aguda.
 Tornà a somriure. Aquell dia fou
 de pluja a Jerusalem, a l'edifici
 Terra Sancta, a les escales que
 duen del segon pis al tercer. No
 ho he oblidat mai.

—Una pluja incessant
 —vaig estar d'acord amb ell
 amb veu entusiasta, com si
 s'hagués aclarit de sobte enmig
 de les seves paraules que érem
 parents, nosaltres.

Mikhael va dubtar. Després
 afegí:

—Ja de bon matí he vist
 boira i un ben fort que bufava.

—A la meva Jerusalem,
 l'hivern és hivern —vaig dir jo
 amb alegria. I vaig recalcar «la
 meva Jerusalem» perquè volia
 recordar-li les seves paraules
 primeres. Volia que parlés
 més; però ell no va trobar una
 resposta perquè no és/era un
 home agut. Per això va tornar
 a somriure. En un dia de pluja
 a Jerusalem a l'edifici Terra San-
 ta a les escales que [hi ha] entre
 el pis segon i el pis tercer. No
 [ho] he oblidat.

בסרטון המדעי ראיתי
 כיצד מאיידים את המים עד
 שנחשף המלח הצח: גבישים
 של לובן מבהיק על־פני טין
 אפור. והמינרלים בגבישים
 כעורקים עדינים דקים
 ושכירים מאוד.

הטין האפור הלך
 והתבקע לנגד עינינו ממש,
 מפני שהיה זה סרטון
 לימודי ותהליכי־הטבע

[22]¹⁰ En el curtmetratge
 científic ens mostraren com
 l'aigua s'evapora fins a deixar
 la sal pura: cristalls blancs que
 lluentegen damunt un pòsit
 gris. Minerals que són un
 entrellat de venes fines, primes
 i trencadisses.

[23] El pòsit gris s'esquerda-
 va davant els nostres ulls perquè
 era una pel·lícula educativa
 que presentava els processos

En el curtmetratge científic
 vaig veure com s'evapora l'aigua
 fins que queda descoberta la
 sal pura: cristalls de blancor
 brillant sobre el llot gris. I
 els minerals en cristalls com
 artèries delicades, primes i molt
 trencadisses.

El llot gris anava esquerdant-
 se davant els nostres ulls
 realment, perquè aquest era
 un curtmetratge educatiu i els

10. Entre els paràgrafs [21] i [22] en l'original hebreu hi ha una línia en blanc, que no es manté en la traducció d'Eduard Feliu, a diferència de la línia en blanc entre els paràgrafs [15] i [16], que sí que es manté en la traducció.

הוצגו בו ברציפות מואצת. התמונות היו אילמות. על החלונות נתלו מסכים שחורים כדי להחשיך את אור היום. ממילא היה האור בחוץ סגרירי ודלוח. והיה שם פרופיסור זקן אשר השמיע מפעם לפעם הערות ופירושים שלא הבינתי אותם. קולו של המלומד היה סדוק ועייף. זכרתי את קולו הטוב של דוקטור רוזנטאל אשר ריפא אותי ממחלת הדיפֶטֶרִיָה בהיותי ילדה בת תשע. פעמים אחדות הצביע הפרופיסור במקל דק על עיקרון של התמונות, כדי שלא תוסח דעת תלמידיו מן העיקר. רק אני הייתי חפשייה להבחין בפרטים שאין בהם תועלת לימודית, כמו, למשל, צמחי־ערבה סחופים ועקשניים אשר הופיעו שוב ושוב על הבד לרגלי המכונות המפיקות אשלג. לאורה הרפה של מנורת פנס־הקסם הייתי חפשייה להביט גם במקלו, בזרועו ובתיו־קלסתריו של הפרופיסור הישיש, כאילו הוא חיתוך־עץ המעטר אחד מן הספרים הישנים שאהבתי. זכרתי את גילופי־העץ האפלים בספר "מובי דיק."

בחוץ התגלגלו כמה רעמים כבדים וצרודים. הגשם חבט, זועף, בחלונות המואפלים, כאילו יש

de la natura accelerats. Era una pel·lícula muda. A les finestres hi havia cortines negres per tal d'enfosquir la sala. De tota manera, la claror de fora era feble i emplujada. Hi havia un professor vellet que de tant en tant feia observacions i comentaris, dels quals jo no entenia ni un borrall. La veu d'aquell savi era esquerdada i desalenada. Em recordava la veu del doctor Rosenthal, que em va guarir la diftèria quan jo tenia nou anys. De vegades assenyalava els detalls més importants de les imatges amb una busca, a fi que l'esperit dels estudiants no es decantés d'allò que era essencial. Només jo era lliure d'escollir els detalls que no tenien cap valor educatiu, com ara les plantes malaurades però tenaces del desert, que apareixien reiteradament a la pantalla als peus de les màquines que extreien potassa. A la llum de la llanterna màgica era lliure de contemplar la busca, el braç i els trets de la cara del vell professor, que semblava eixit d'un dels gravats que il·lustraven un dels llibres vells que jo més m'estimava. Em recordava una de les il·lustracions de *Moby Dick*.

[24] A fora es sentien alguns trons roncs i abruptes. La pluja batia aïrada els vidres enfosquits de les finestres, talment com

processos de la natura hi eren presentats amb continuïtat accelerada. Les imatges eren mudes. Sobre les finestres penjaven cortines negres per tal d'enfosquir la llum del dia. De tota manera, la llum/claror de fora era de pluja i tèrbola. I hi havia allà un professor vell que feia sentir, de tant en tant, observacions i explicacions que jo no entenia. La veu d'aquell erudit era esquerdada i cansada. Vaig recordar la veu bona del doctor Rosenthal, que em va guarir de la malaltia de la diftèria, quan jo era una nena de nou anys. A vegades assenyalava el professor amb un bastó prim l'essencial de les imatges, a fi que no es distraigués l'atenció dels seus alumnes de l'essencial. Només jo era lliure de percebre detalls que no tenien benefici educatiu, com, per exemple, les plantes del desert / de l'Àrabà castigades i obstinades que apareixien de nou i de nou sobre la pantalla als peus de les màquines que extreien potassa. A la claror feble del llum de la llanterna màgica era lliure de mirar també el bastó, el braç i els trets de la fesomia del professor ancià, com si ell fos un gravat a la fusta que il·lustrava un dels llibres vells que m'agradaven. Em recordava els gravats a la fusta foscos del llibre de *Moby Dick*.

A fora rodolaven alguns trons forts i roncs. La pluja batia, enfurida, a les finestres enfosquides, com si tingués a la

בפיו של־הות דהופה והוא si ens hagués de lliurar un boca un encàrrec urgent i exigís
 תובע מאתנו כי נקשיב לו missatge urgent i volgués que de nosaltres que l'escoltéssim
 בחרדת־לב. l'escoltéssim. amb temor de cor.

3. Sobre la traducció literal de la tercera columna

La traducció del text hebreu de la tercera columna només pretén ajudar el lector desconixedor de l'hebreu o amb poc coneixement d'aquesta llengua (primera columna) a apreciar la qualitat de la traducció d'Eduard Feliu (segona columna).

És una traducció literal o mot a mot tan sols en el sentit figurat amb què es poden fer servir aquestes expressions. No tan sols és impossible una traducció *lletra per lletra* d'una llengua a una altra, sinó tampoc una traducció *mot a mot*: una traducció mot a mot del text hebreu ens oferiria un text català incompreensible per a qui no sabés hebreu, i no seria, per tant, pròpiament una traducció. Hi ha una sèrie de construccions de l'hebreu que no es podrien entendre traduïdes mot a mot en català: traduir-les mot a mot, d'una banda, faria la pretesa traducció incompreensible. Però, d'altra banda, aquesta *traducció* no serviria per al nostre propòsit: mostrar la qualitat de la traducció d'Eduard Feliu; en tot cas, només serviria per a mostrar que aquest traductor tenia un domini almenys elemental de l'hebreu, un coneixement que li permetia traduir les diverses construccions de l'hebreu per les equivalents en català; i això, evidentment, no és el nostre propòsit, sinó que es dona per descomptat.

A continuació indiquem, doncs, exemples de les principals construccions hebrees del text que no han estat traduïdes mot a mot:¹¹

— Doble possessiu de l'hebreu, amb sintagma preposicional que representa el posseïdor i el complement prefixat que l'anticipa: כפ־ידו של הצעיר הזר (lit.: «el palmell de la mà *d'ell* del jove desconegut»): «el palmell de la mà del jove desconegut» [4].

11. Una *traducció* que tradueixi mot a mot aquestes construccions, repetim que no es pot qualificar pròpiament de traducció. Tot i això, certament, pot tenir utilitat per a traduccions interlinears o d'altres textos per a l'aprenentatge de l'hebreu, sempre que s'acclareixi a l'aprenent el sentit autèntic de les diverses construccions o li siguin facilitats els mitjans adequats per a poder-lo escatir.

— Expressió de l'edat: ילדה בת תשע (lit.: «una nena filla de nou»): «una nena de nou anys» [23].

— Traducció de les oracions de relatiu respectant la manera d'expressar les construccions de relatiu en cada una de les dues llengües: בימים שבהם עדיין נערכו הרצאות בבנין טרה־סאנטה (lit.: «En els dies *que en ells* encara es feien lliçons a l'edifici de Terra Santa): «En els dies *en què* encara es feien lliçons a l'edifici Terra Santa» [2].

— Explicitació del verb copulatiu en català en construccions en què en hebreu no hi ha verb explícit o aquest és substituït per un pronom personal: בעלי הוא הדוקטור מיכאל גונן (lit.: «El meu marit *ell* el doctor Mikhael Gonen»): «El meu marit *és* el doctor Mikhael Gonen» [2].

— Traducció dels sintagmes verbals respectant el règim preposicional que en cada llengua té el verb: אחז במרפקי (lit.: «va agafar *en/pel* meu colze»): «va agafar el meu colze» [4].

— Traducció del participi hebreu (que normalment té valor de present) per imperfet quan té aquest valor segons el context: האם גם זאת מלמדים בחוג לגיאולוגיה? (lit.: «És que també això ho *ensenyen* en el Departament de Geologia?»): «És que també això ho *ensenyaven* en el Departament de Geologia?» [14].

— Determinades construccions amb infinitiu absolut en hebreu: בהיותי ילדה (lit.: «*en el meu ser* nena»): «*quan era* nena» [1]; הייתי מפוזרת בלכתי אחרי (lit.: «Vaig estar distreta *en el meu anar darrere* del jove»): «Vaig estar distreta *mentre anava* darrere del jove» [6].

— Expressió de la possessió en hebreu amb la forma verbal היה/יש (o אין per a la negació) seguida de la preposició ל־ i en català amb el verb *tenir*: שאין בהם תועלת לימודית (lit.: «que no *hi havia per a ells* benefici educatiu»): «que no *tenien* benefici educatiu» [23].

— Expressió de la reiteració amb el verb חזר coordinat amb un altre verb en hebreu: חזר וחייך (lit.: «va tornar i va somriure»); «va tornar a somriure» [21].

— Expressió d'una acció progressiva amb el verb הלך coordinat amb un altre verb en hebreu: הלך והתבקע (lit.: «anava i s'esquerdà/s'esquerdava»): «anava esquerdant-se» [23].

— Expressió del concepte d'*agradar* en hebreu amb la construcció «ser bonic als ulls d'algu»: המלה קרסול יפה בעיני (lit.: «la paraula *turmell* era bonica als seus ulls»): «la paraula *turmell* li agradava» [6].

— Expressió del concepte d'*agradar* amb un verb que té per subjecte la persona a qui agrada quelcom en hebreu i amb un verb que té per subjecte

la cosa que agrada en català: הוא אוהב להסתכל בחתולים (lit.: «ell *estimava* mirar els gats»): «li *agradava* mirar els gats» [14].

— Traducció de les frases fetes respectant el geni de cada llengua: הזמין על דעת עצמו (lit.: «va demanar sobre el propi coneixement»): «va demanar per pròpia iniciativa» [8].

— Ordenació dels mots en la traducció de manera diferent que en l'original quan així ho exigeix la sintaxi catalana: פרט זה (lit.: «detall aquest»): «aquest detall» [8].

Van entre claudàtors alguns pronoms febles i altres elements que hem afegit en la traducció per exigència de la sintaxi catalana: «va tossir [amb] una tos seca» [17].

En el cas dels temps verbals, cal tenir en compte que el perfet o passat hebreu pot equivaler pràcticament a qualsevol temps de passat català: passat, imperfet, perfet... Per tant, que en la traducció literal hi hagi una d'aquestes formes i en la traducció d'Eduard Feliu una altra és una qüestió poc o gens significativa.

El text que oferim com a traducció *literal*, doncs, tenint en compte la seva finalitat, hauria de ser perfectament comprensible per al lector i, alhora, ser màximament fidel a l'original hebreu, però no té cap pretensió literària com a text català, sinó al contrari, en alguns casos pot ser que faci certa violència, si no a la sintaxi catalana, almenys sí a altres aspectes del geni de la llengua.

4. Notes sobre l'estil d'Eduard Feliu com a traductor

La característica principal de la manera de traduir d'Eduard Feliu és la possessió d'un sentit profundament genuí de la llengua catalana que li permet convertir, per exemple, els dos mots hebreus הייתי מבולבלת 'Estava confosa' en «Em sentia d'allò més torbada» [4], o una frase molt més complexa com ara עינים חוקרות בולשות וחיוכים בלתי־נקיים 'ulls recercadors investigadors i somriures no nets' en «ulls que exploren i escorcollen, mitges rialles malicioses» [4]; una formulació idiomàtica molt original que mostra que per a Feliu traduir és repensar en català i, d'alguna manera, també reescriure.

En la seva traducció d'*El meu Mikhael* hi observem la intervenció personal del traductor en aspectes molt diversos:

1. Addició de detalls, sovint tenint en compte el context: במדרגות 'a les escales', «baixant les escales» [4]; ראיתי 'vaig veure', «li vaig veure» [4]; קר

שלך בירושלים שלך —Fa fred a la teva Jerusalem’, «—Fa fred aquí, a la teva Jerusalem» [10]; הוא אוהב להסתכל בחתולים ‘Li agradava mirar els gats’, «Li agradava qui-sap-lo d’observar els gats» [14]; לא שכחתי ‘No [ho] he oblidat’, «No ho he oblidat mai» [21]; הערות ופירושים שלא הבינתי אותם ‘observacions i explicacions que jo no entenia’, «observacions i comentaris, dels quals jo no entenia ni un borrall» [23]; בחלונות המואפלים ‘a les finestres enfosquides’, «els vidres enfosquits de les finestres» [24].

2. Eliminació de detalls: כפֿי־ידו ‘el palmell de la seva mà’, «la mà» [4]; com si tinguessin vida per si mateixos ‘com si tinguessin vida per si mateixos i no pengessin d’ell’, «com si tinguessin vida pròpia» [8]; אמרתי לו כי אכן הצליח ‘Li vaig dir que realment havia tingut èxit aquesta vegada en la seva suposició’, «Li vaig dir que ho havia endevinat» [12]; לא יתידד חתול ‘Mai no es fa amic un gat amb qui no és capaç d’estimar-lo’, «Els gats no es fan mai amics del qui no els estima» [14]; השלישית של טרה־סאנטה ‘al tercer pis del Terra Santa’, «fins al tercer pis» [16]; חשתי בחמש אצבעותיו כל אחת בפני עצמה ‘vaig sentir els seus cinc dits cadascun per si mateix’, «li sentia els cinc dits» [17]; הוא השתעל שיעול יבש ‘Ell va tossir [amb] una tos seca’, «Estossegà» [17]; זכרתי את קולו הטוב של דוקטור רוזנטאל ‘Vaig recordar la veu bona del doctor Rosenthal’, «Em recordava la veu del doctor Rosenthal» [23]; בהיותי ילדה בת תשע ‘quan jo era una nena de nou anys’, «quan jo tenia nou anys» [23]; לאורה הרפה של מגורת פנס־הקסם ‘A la claror feble del llum de la llanterna màgica’, «A la llum de la llanterna màgica» [23]; זכרתי את גילופי־העץ האפלים בספר “מובי דיק” ‘Em recordava els gravats a la fusta foscos de *Moby Dick*’, «Em recordava una de les il·lustracions de *Moby Dick*» [23].

3. Reinterpretació d’acord amb el context: הוא ראה בי שאני ירושלמית ‘ha-via vist en mi que jo era de Jerusalem’, «havia vist de seguida que jo era de Jerusalem» [14]; שם יציגו עכשיו סרטונים מדעיים ‘allà projectarien ara curtmétratges científics’, «on projectarien al cap d’una estona pel·lícules científiques» [16]; שבו מעדתי לפני־כן ‘on havia ensopegat abans’, «on m’havia torçat el peu» [17]; כאילו מדרגה זו מועדת לתקלות ‘Com si aquest graó fos propens a les fallades’, «Com si aquell esglaó estigués sempre a punt de causar un accident» [17]; מסכים שחורים כדי להחשיך את אור היום ‘cortines negres per tal d’enfosquir la llum del dia’, «cortines negres per tal d’enfosquir la sala» [23]; להבחין בפרטים ‘de percebre detalls’, «d’escollir els detalls» [23]; כאילו הוא חיתוך־עץ המעטר אחד ‘com si ell fos un gravat a la fusta que il·lustrava un dels llibres vells que m’agradaven’, «que semblava eixit d’un dels gravats que il·lustraven un dels llibres vells que jo més m’estimava» [23].

4. Lleugeres modificacions amb la finalitat de fer el text més idiomàtic en català.

a) En alguns casos aquests canvis afecten els pronoms personals i possessius, de manera que la relació amb la persona en lloc de produir-se en un sintagma nominal s'anticipa al verb: 'אחז במרפקי' 'a aturar la meua caiguda', «a aturar-me abans que no caigués» [4]; 'השתי בחמש אצבעותיו' 'va agafar el meu colze', «em va agafar pel braç» [4]; 'לי sentיהם אצבעותיהם' 'vaig sentir / sentia els seus cinc dits', «li sentia els cinc dits» [17].

b) Altres vegades l'ús del pronom possessiu és substituït per l'ús del verb *tenir* o altres construccions: 'היוכו היה' 'El seu somriure era', «Tenia un somriure» [6]; 'פניו מוארכים' 'la seva cara era allargada', «tenia la cara allargada» [6]; 'היבבתי את היוכו' 'Em va agradar / m'agradava el seu somriure', «M'agradava el somriure que tenia» [8]; 'הוא לא שאל לרצוני' 'Ell no preguntà el meu desig', «No em preguntà què volia prendre» [8]; 'ראיתי כי שעריו גזוז בתבנית נמרצת' 'vaig veure que el seu cabell era tallat en una forma completa', «vaig veure que duïa els cabells extremadament arranats» [8] (observeu el plural *cabells* d'acord amb l'ús més habitual en català).

c) El pronom possessiu pot desaparèixer en determinats casos, especialment usat amb parts del cos: 'אזניו' 'les seves orelles', «les orelles» [17]; 'ידו' 'La seva mà', «La mà» [4].

d) En alguns casos aquestes modificacions afecten l'ordre dels mots dins la frase: 'אני אשה נשואה בת שלושים שנה' 'Jo sóc una dona casada de trenta anys', «Tinc trenta anys i sóc casada» [2]; 'כך פגשנו' 'Així ens vam conèixer', «Ens vam conèixer així» [3]; 'שטוחות־צפורן' 'plans d'ungla', «amb unghes planes» [4].

e) Altres casos: 'הולך למות' 'va a morir', «es mor» [1]; 'איש נוח' 'un home afable', «un bon home» [2]; 'שסגרה לי אמי' 'que havia teixit per a mi la meua mare', «fet per la meua mare» [4]; 'חורף היה בירושלים' 'era hivern a Jerusalem', «l'hivern havia arribat ja a Jerusalem» [4]; 'הוא ביקש לדעת, האם נפגעת' 'Em va demanar de saber si m'havia fet mal', «Em va preguntar si m'havia fet mal» [5]; 'הוא העיר' 'El seu somriure era avergonyit i avergonyidor', «Tenia un somriure alhora tímid i insolent» [6]; 'לנעוץ בו מבט ולחקור את פניו' 'clavar-li una mirada per investigar la seva cara', «mirar-lo de fit a fit» [6]; 'הייתי מפורזת בלכתי אחרי הצעיר הזר' 'Vaig estar distreta mentre anava darrere del jove desconegut', «Vaig seguir distretament el jove foraster» [6]; 'דימיתי לראות' 'M'afigurava veure', «Pressentia» [6]; 'בלי להביט זה בזה' 'sense mirar l'un a l'altre', «sense mirar-nos» [8]; 'בעיקר' 'Sobretot sota el seu mentó es veien pèls de la barba foscos', «Es veien uns quants pèls negres sota el mentó» [8]; 'היה פרט זה' 'era un detall' [8].

אינני יודעת מדוע היה פרט 'va ser aquest detall important als meus ulls', «em semblà important aquest detall» [8]; גילווחו אינו אחיד 'la seva afaitada no era uniforme', «anava mal afaitat» [8]; והכפית אוהבת את אחיזתן 'I a la cullereta li agradava llur agafada', «Hauríeu dit que la cullereta n'estava tota contenta» [8]; מִנֵּן נודע לך [...]?, «Com saps que [...]?» [11]; במבט 'D'on [ha estat] conegut per tu que [...]?', «Com saps que [...]?» [11]; אמר, והביט בפעם הראשונה; 'al primer cop d'ull' [12]; ראשון 'a la primera mirada', «al primer cop d'ull» [12]; אל תוך עיני 'Al tot parlant em mirà als ulls per primera vegada' [12]; איזה גשם שוטף '—Quina pluja incessant', «—Quin xàfec!» [18]; אמרתי אני בעליצות 'vaig dir jo amb alegria', «vaig exclamar tota radiant d'alegria» [21]; רציתי שידבר עוד 'Volia que parlés més', «Tenia ganes de fer-lo parlar» [21]; התמונות היו אילמות 'Les imatges eren mudes', «Era una pel·lícula muda» [23]; האור בחוץ סגרירי ודלוח 'la llum/claror de fora era de pluja i tèrbola', «la claror de fora era feble i emplujada» [23]; פרופיסור זקן 'un professor vell', «un professor vellet» [23]; כמה רעמים 'A fora rodolaven alguns trons', «A fora es sentien alguns trons» [24].

5. En algun cas la reescriptura és molt elaborada: אינני יודעת מדוע היה פרט 'Jo no sé per què va ser aquest detall important als meus ulls, important precisament per al seu bé', «No sé per què em semblà important aquest detall, car hi guanyava» [8]; הו, הוא מבקש סליחה אם טעה הפעם; 'Oh, ell demana perdó si s'ha equivocat aquesta vegada, però no creu que s'hagi equivocat', «Em digué que li sabia greu que no fos així; amb tot, no estava cert d'haver-se equivocat» [12]; אמרתי, "אתה בחר שמח", «—Tu ets un jove alegre —vaig dir amb alegria», «—Ja veig que ets de mena alegre —vaig fer tota festiva» [15]; בחלונות הכה הגשם 'A les finestres [hi] picava la pluja', «La pluja espetegava contra els vidres de les finestres» [17]; והמינרלים בגבישים כעורקים עדינים דקים ושבריים מאוד 'I els minerals en cristalls com artèries delicades, primes i molt trencadisses', «Minerals que són un entrellat de venes fines, primes i trencadisses» [22]; למשל, צמחי-ערבה סחופים; 'com, per exemple, les plantes del desert / de l'Arabà castigades i obstinades que apareixien de nou i de nou sobre la pantalla als peus de les màquines que extreien potassa', «com ara les plantes malaurades però tenaces del desert, que apareixien reiteradament a la pantalla als peus de les màquines que extreien potassa» [23].

6. Escripura d'alguns topònims: הר־הצופים 'Har ha-Tsofim', «mont Scopus» [6] (la primera forma és transcripció de l'hebrea; la usada per Eduard Feliu, llatina, precedida del genèric català, té molta tradició en textos catalans

i d'altres llengües); טֶרֶה־סַאנְטָה 'Terra Santa', «Terra Sancta» [2, 6, 16, 21] (la forma hebrea transcriu segurament la forma italiana, coincidint amb la catalana; Eduard Feliu fa servir la forma llatina, de difusió internacional); הָעֵרֶבָה 'Arabà', *Arava* [16] (Eduard Feliu no accentua aquest topònim, segurament respectant la forma que fan servir en les transcripcions a l'alfabet llatí els mateixos israelians; la mateixa forma s'usa com a nom comú en hebreu amb el significat de 'desert', i en algun context pot ser dubtós si el mot s'usa com a topònim o com a nom comú [23]).¹²

7. Lèxic selecte: שִׁחֲקוּ 'jugaven', «joguinejaven» [8]; אֶצְבַּע שְׁלִי רִצְתָה חִלוּשׁוֹת, «El meu dit desitjava feblement», «El meu dit tenia ja el defici» [8]; וְהִזְיָפִים בִּיצְבָצוּ 'els pèls de la barba brotaven', «brotaven uns quants pèls» [8] (notem aquí l'ús metafòric del verb *brostar* 'fer o treure brosta una planta'; la *brosta* és 'la part tendra [conjunt dels brots i les branquetes novelles] d'un arbre o un arbust'); גִּץ שֶׁל צְהוּקָה, אֲךָ לֹא גִץ עֲלִיזוֹ 'una espurna de rialla, però no una espurna alegre', «l'espurna d'un somriure, però d'un somriure malenconiós» [12] (notem la traducció d'un terme positiu precedit d'adverbi de negació per un terme de sentit contrari); מִיכָאֵל הִיסָס 'Mikhael va dubtar', «En Mikhael titubà» [19]; גְּבִישִׁים שֶׁל לֹבֵן מְבַהֵיק עַל־פְּנֵי טִין אֲפֹרָר 'cristalls de blancor brillants sobre el llot gris', «cristalls blancs que lluentegen damunt un pòsit gris» [22]; הִיָּה סְדוּקָה 'era esquerdada i cansada', «era esquerdada i desalenada» [23]; בְּמִקְלֵ דָק 'amb un bastó prim', «amb una busca» [23] ('bastó prim que serveix per a assenyalar les lletres, les figures, etc., d'un cartell, d'un mapa, etc.').

Com a punts negatius, podríem tenir en compte la traducció potser poc precisa סְרִטוֹן 'curtmetratge', «pel·lícula» [16, 23], tot i que el traductor no desconeix pas el sentit precís del mot hebreu (vegeu [22]). La supressió del complement en כִּי נִקְשִׁיב לּוֹ בְּהִרְדָּת־לֵב 'que l'escoltéssim amb temor de cor', «que l'escoltéssim» [24], suscita la sospita que potser el traductor el va suprimir davant la dificultat de trobar-hi una bona traducció. Vegeu també, més amunt, la nota 8.

La feina del traductor és exhauridora: és treball d'orfebre, que repensa i reescriu el text que té al davant; per això Eduard Feliu, després d'*El meu Mikhael*, ja no va traduir cap més novel·la hebrea al català. Possiblement,

12. La forma amb *b* (*Arabà*) és la recomanada «almenys dins l'àmbit dels textos que es refereixen a la Bíblia» (INSTITUT D'ESTUDIS CATALANS. SECCIÓ FILOLÒGICA, «Proposta de transcripció», p. 63).

l'enorme treball intel·lectual que va fer no li va deixar mai més el lleure necessari per a traduir novel·les. A partir d'aleshores sols traduï poesia hebrea al català, perquè els poemes són més curts que les novel·les i el treball minuciós de reescriptura, que requereix esforços intel·lectuals ingents, es pot fer en períodes més breus.

Bibliografia

- AGNON, Shmuel Yosef. «El mocador». Traducció d'Eduard Feliu i Mabres. *El Pont*, núm. 38 (desembre 1969), p. 30-40.
- АМИХАИ, Yehuda. *Antologia*. Traducció i pròleg d'Eduard Feliu i Mabres. Barcelona: Proa, 1972. (Els Llibres de l'Òssa Menor; 74)
- AVRAN, Ziva. *Le style d'Amos Oz: constantes et variantes*. Lilla: Atelier National de Reproduction des Thèses, 2004. [Tesi doctoral presentada a l'Institut National des Langues et Civilisations Orientales de París l'any 1998]
- BALABAN, Avraham. «Oz, Amos». En: SKOLNIK, Fred; BERENBAUM, Michael (ed.). *Encyclopaedia Judaica*. 2a ed. Vol. 15. [Farmington Hills, Mich.]: Thomson Gale; Detroit: Macmillan Reference USA, 2007, p. 554-556.
- «Bibliografia d'Eduard Feliu i Mabres», *Tamid*, 8 (2012), p. 33-41.
- GOLDBERG, Lea. *Els meus amics del carrer Arnon*. Traducció de l'hebreu i presentació d'Eduard Feliu i Mabres. Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 1979. (La Xarxa; 22)
- INSTITUT D'ESTUDIS CATALANS. SECCIÓ FILOLÒGICA. «Proposta de transcripció de l'hebreu en textos escrits en català». En: *Documents de la Secció Filològica, IV*. Barcelona: IEC, 2003, p. 39-72.
- OZ, Amos. *Arşot ha-tan* ['Terres del xacal']. Tel-Aviv: Aguddat ha-Soferim be-Yisra'el le-yad Hoşa'at Massada, 1965.
- *Maqom aher* ['Un altre lloc']. Merhavyà: Sifriat Poalim, 1966.
- *My Michael*. Traducció de Nicholas de Lange, en col·laboració amb l'autor. Londres: Chatto & Windus, 1972.
- *El meu Mikhael*. Traducció de l'hebreu i pròleg d'Eduard Feliu i Mabres. Barcelona: Proa, 1973. 259 p. (Biblioteca A Tot Vent; 166) [2a ed.: Barcelona: La Magrana, 2010]
- *Mi marido Mikhael*. Traducció de Ramon Planas [a partir de la versió catalana d'Eduard Feliu]. Barcelona: Aymà, 1974.
- *Mika'el šeli* ['El meu Mikhael']. 21a ed. Tel-Aviv: Am Oved, 1988.

— *Mi querido Mijael*. Traducció de Raquel García Lozano. Madrid: Siruela, 2005.

PUPPO, Ronald. «Feliu i Mabres, Eduard». En: BACARDÍ, M.; GODAYOL, P. (dir.). *Diccionari de la traducció catalana*. Barcelona: Eumo, 2011, p. 201-202.